

Gelişmiş Kapitalist Toplumlarda Piyasa ve Devlet*

Johannes Berger

I

Piyasa ile devlet arasındaki ilişkinin, günümüz toplumlarının merkezî sorunlarını inceleyen sosyoloji, kamu maliyesi ve iktisadın en temel çalışma alanlarından biri olduğu bilinen bir gerçektir. Söz konusu literatür, öncelikle, ‘sınır belirleme sorunları’ ile ilgilenmektedir (Lane 1985). Hükümetin, buna mukabil özel kesimin, nasıl aktif bir rol alması gerektiğine ilişkin tartışma günümüze kadar yapılagelmiştir. Bu tartışmanın sonuçlandırılabilmesi için, devlet ve piyasa faaliyetlerinin münasip ölçeklerini belirleyecek normatif kriterlere ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan, normatif boyutundan farklı olarak, literatürün pozitif boyutu, gerek özel kesimin gerekse kamu kesiminin ölçeğini ve gelişme perspektifini belirleyecek faktörleri ele almaktadır. Nitekim, batılı ülkelerin karma ekonomilerinde piyasanın ölçeğini ve gelişme perspektifini belirleyen en önemli faktörün devlet olduğu (bunun tersi de doğrudur) ile sürülmektedir. Devlet ve piyasa faaliyetleri, değişik biçimlerde birbirini tamamlamaktadır. Bir taraftan, çeşitli yasaları, vergileri ve genel harcamaları kullanarak, devlet, özel kesimin davranışlarını değiştirmekte; diğer taraftan da, ya pasif bir ‘sınırlandırma’ olarak ya da aktif bir biçimde iktisadî gücünü kullanarak, özel kesim, kamu politikalarını etkilemeye çalışmaktadır.

Kapitalist kalkınma sürecinde devlet ile piyasa arasındaki sınır, belirgin bir biçimde çizilememektedir. Son yüzyıl boyunca ‘büyük hükümet’ lehine esaslı bir dönüşüm yaşanmıştır

* “Market and State in Advanced Capitalist Societies” [ed. Alberto Martinelli and Neil J. Smelser (1990), *Economy and Society: Overviews in Economic Sociology*, London: Sage Publications] içinde: 103-132.

** Bu makale, Türkçe’ye M. Kemal Aydın tarafından çevrilmiştir.

(Rose, 1984). Hükümet faaliyetleri, sadece kamu harcamaları ve kamu personeli sayısındaki büyüme ile sınırlı kalmamıştır: kamu kesiminin, gayrisafı milli hasılaya göre daha hızlı büyümesi eğilimini *Wagner*'in (1876) 'artan kamu harcamaları yasası' formüle etmektedir.

Kamu harcamalarında meydana gelen bu genişleme, günümüzde de ciddi bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Endişenin çerçevesi, kamu kesiminin giderek yükselen maliyetlerinin nasıl karşılanacağı sorunu ile sınırlı değildir; aynı zamanda, kamu harcamalarının, piyasa ekonomisinin performansını zedeleyerek genişliyor olmasının ortaya koyacağı sonuçları da kapsamaktadır. 'Piyasa' ile 'devlet' arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğu vakit, 'karma ekonomiye dayalı refah devleti' (Rose, 1984: 13) bağlamında piyasa ekonomisinin işlerlik kazanmasının devlet açısından bir yük haline gelip gelmediği, daha doğrusu piyasa ile devlet arasındaki etkileşimin destekleyici içerikten engelleyici içeriğe dönüşüp dönüşmeyeceği, en önemli sorun olarak karşımıza çıktığı görülmektedir (Offe, 1987). Liberallerin, bu anlamda bir dönüşümün yaşanacağını öngören iddiasına refah devleti taraftarları itiraz etmektedir.

Bu çalışma, 'piyasa' ile 'devlet' arasındaki ilişkinin, en azından yakın geçmişte, 'karma ekonomiye dayalı refah devleti' ya da 'refah devleti kapitalizmi' olarak tanımlandığını dik-kate alarak, şu üç soru üzerinde yoğunlaşacaktır:

1. Kurumsal ortamın hangi unsurları 'refah devleti kapitalizmi' olarak nitelendirilebilir?
2. Refah devleti, piyasa ekonomisini istikrar kazanmasını mümkün kılar mı, yoksa tersi mi doğrudur?
3. 'Refah devleti kapitalizmi'nin potansiyel büyüme imkânları ortadan kalkar ise, ne olur? Refah devleti ile piyasa ekonomisinin barış içinde bir arada yaşamalarının artık mümkün olmadığını varsayalım. Bu durumda kurumsal yapılanma nasıl olacaktır ve bir önceki yapılanma nasıl ikame edilecektir? Bu sorunun tartışılabilmesi için, gerek piyasa ekonomisinin, gerekse, mal ve hizmetleri farklı biçimlerde tedarik edici bir örgütlenme olarak, devletin lehinde ve aleyhinde geliştirilmiş argümanların gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Şimdi terminolojiye kısa bir not ilave edelim. Tavsiye edilen, 'piyasa' ile 'piyasa ekonomisi' arasında bir ayırım yapılmasıdır. Genel olarak, 'piyasa', tahsis edici ve dağıtıcı bir mekanizma anlamında kullanılmaktadır. Bu anlamda piyasanın karşılığı devlet değildir; 'hiyerarşi' ya da 'planlama'dır. Piyasanın ana eylemi gönüllü mübadele iken, hiyerarşik yapılanmanın ana eylemi komutadır. Piyasa, sadece, mülkiyet haklarının ayrıntılı bir biçimde tanımlandığı ve gözetildiği ortamlarda işlerlik kazanabilmektedir. Buna mukabil 'piyasa ekonomisi' kavramı benim zihnimde, özel girişimciliğe dayalı bir iktisadî yapı ya da 'kapitalizm' anlamı yüklenmektedir. Bununla birlikte sözkonusu kavramlar bu çalışmada müphem bir biçimde kullanılmaktadır. Bir karışıklık meydana gelmediği müddetçe, 'piyasa' ile 'piyasa ekonomisi' arasındaki ayırım göz ardı edilmiştir. Esas itibarıyla, ihtiyaç duyulan malların tedarik edilmesinin bir biçimi ya da 'bir üretim biçimi' olan 'kapitalizm'in içerdiği kurumsal yapı, iktisadî kalkınma sürecinde farklılık arz etmektedir. 'Refah devleti kapitalizmi', sıklıkla kullanılan bir başka ifade ile '*keynesian* refah devleti', kapitalist kalkınma sürecine İkinci Dünya Savaşı sonrasında egemen olan kurumsal yapıyı tanımlamaktadır.

Bu çalışmada 'devlet' kavramı ile, maliye literatürüne kamu kesimi olarak girmiş olan yapı kastedilmektedir (örnek için bkz. Stiglitz, 1986); siyaset sosyolojisi ekseninde yapılan çalışmalarda ise, 'devlet' kavramının yerine, 'hükümet ve örgütleri' kavramının kullanılması

tercih edilmektedir. 'Hükümet ve örgütleri', modern toplumun siyasî alt sisteminin bir parçasını oluşturmaktadır. 'Devlet' kavramı, esasen mevcut olmayan siyasî alanın sözleşmesizliğine benzediği için; bu kavram, yâni 'devlet' kavramı, sosyolojide 'siyasî alt sistem' kavramı ile ikame edilmektedir (bkz. Easton, 1953; Parsons and Smelser, 1956). Devlete ilişkin bu kavramsal karmaşanın sonu, 'devlet'in, sadece 'siyasî alan'ın anlamsal olarak kendi kendini tanımlaması olarak algılanmasını kabul etmektir (Luhmann, 1984: 621). Ne siyasî alt sistemin, ne de kamu kesiminin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin belirlenmesi hemen hemen imkânsızdır. Kaldı ki 'kamu kesimi'nin kapsadığı alan ile 'hükümet'in kapsadığı alan örtüşmemektedir. 'Hükümet örgütleri', 'faaliyet alanları anayasa veya yasalar tarafından belirlenen, yurttaşların seçtiği ya da seçilmiş memurların atadığı memurlar tarafından yürütülen ve/veya ilke olarak vergiler ile finanse edilen veya bizzat devlete ait olan resmî yönetim yapıları' olarak tanımlanabilir (Rose, 1984: 13). Kamu kesiminin tanımı ise, daha çok, yasama ve yetki veya bütçe ve ödenek üzerinde yoğunlaşarak yapılabilir. Bu nedenle, Lane'nin ifade ettiği gibi (1985: 8), 'kamu kesimi ile özel kesim arasındaki ayrım, farklı biçimlerde ortaya konabilir'. Kamu kesiminin ya da hükümetin büyümesi üzerine yapılan tartışmaların içeriği, belli bir dereceye kadar bu yapıların sınırlarına bağlı olmakla birlikte, bu çalışma, özel bir ayrım yapmayı öngörmemektedir. Çünkü genel argümanın, terminolojiye ilişkin tartışmalardan veya 'kamu'nun özel tanımlamalarından bağımsız olarak ortaya konabileceği ümit edilmektedir. Piyasa ekonomisi ile devlet arasındaki dönüşüme uğramış ilişkiyi incelemek için, her iki yapının savaş sonrası dönemde ortaya konmuş özel bileşiminin kısaca tanımlanmasının, hangi harcamaların veya hangi kurumun 'devlet'e ait olduğuna ilişkin olarak verilecek nihai bir karardan daha uygun olacağı düşünülmektedir.

II

Tarihsel çalışmalara kısaca bir göz atıldığında, savaş sonrası dönemin ilk yirmi beş yılının, iktisat tarihinin daha önceki dönemlerinden esaslı bir biçimde farklılaşmış olduğu görülmektedir. Söz konusu dönemde, gelişmiş kapitalist ülkelerin insanları, daha önce hiç yaşanmamış olan uzunca bir refah döneminin keyfini sürmüştür (Shonfield, 1965: 61); batılı ülkelerin ekonomileri hızlı büyümüştür. Yedek sanayi ordusunun varlığının, kapitalist birikim sürecinin bir ön şartı olarak değerlendiriliyor olmasının aksine, pek çok ülkede, yüksek büyüme, hemen hemen tam istihdam ile birlikte gerçekleşmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, büyüme oranı, 'savaş sonrası altın çağ'da (Maddison, 1987), fevkalade yüksek olmuştur. Gelişmiş kapitalist ülkelerin söz konusu dönemdeki büyüme oranları, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki yirmi yıllık dönemde -ki bu dönem *la belle epoque* olarak isimlendirilmektedir- olduğundan daha yüksek gerçekleşmiştir. Sadece ABD ekonomisi farklı bir görüntü ortaya koymaktadır. Bu ülkenin, Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan uzun yükselme döneminde ortaya koyduğu büyüme oranları, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan refah döneminde ortaya koyduğu büyüme oranlarından daha yüksek olmuştur. Bu tablo, Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Avrupa ekonomilerine göre Amerikan ekonomisinin, sınaî gelişmesini daha hızlı bir biçimde gerçekleştirmiş olması ile ilgilidir.

Tablo 1
Dönemler İtibariyle
Gayrisafî Yurtiçi Hasıladaki Kaydedilen Artışlar, 1870-1914
 (Değerler, Yıllık Ortalama Büyüme Hızlarından Türetilmiştir)

	I 1870-1913	II 1914-1950	III 1951-1973	IV 1974-1984	İkinci Dönemde Üçüncü Döneme Hızlanma	Üçüncü Dönemde Dördüncü Döneme Yavaşlama
Fransa	1.7	1,1	5.1	2.2	+ 4.0	- 2,9
Almanya	2.8	1.3	5.9	1.7	+ 4.6	- 4.2
Japonya	2.5	2.2	9.4	3.8	+ 7.2	- 5.6
Hollanda	2.1	2.4	4.7	1.6	+ 2.3	- 3.1
İngiltere	1.9	1.3	3.0	1.1	+ 1.7	- 1.9
Ortalama	2.2	1.7	5.6	2.1	+ 4.0	- 3.5
ABD	4.2	2.8	3.7	2.3	+ 0.9	- 1.4

Kaynak: Maddison (1987: 650).

Tablo 1, diğer taraftan da, yavaşlama aşamalarının hızlanma aşamalarını ikame ettiğini göstermektedir. Literatürde bu aşamaları isimlendirmek için, iktisadî büyümenin ‘uzun dalgaları’ ya da ‘uzun dönemleri’ kavramları kullanılmaktadır. Yaşandığını ortaya koyan sağlam kanıtlar olsa bile, bu tür ‘uzun dalgalar’ın sebepleri üzerine yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Yeterince açıkmiş gibi görünen tek olgu, uzun dönemlerin ‘arkasında’ ortak bir sebep, yâni oluşturucu bir mekanizma aramanın yanıtıcı olacağıdır. Uzun bir iktisadî büyüme döneminin yaşanması, belli bir kurumsal yapı sayesinde mümkün olmuş ise, bu yapı bir dönemden diğerine farklılaşmaktadır. Yine de temel sorun, büyüme dönemlerinin belli bir kurumsal yapıya dayandırılıp dayandırılmayacağıdır. Savaş sonrası dönem, bu soruna ilişkin olarak, birbirine muhalif iki görüş ortaya çıkarmıştır. Bu görüşlerin ilki süreklilik boyutuna, ikincisi ise yapısal kopuş boyutuna vurgu yapmaktadır.

Kuznets’in çalışması ile gerçek ifadesini bulan birinci görüşe göre, savaş sonrası dönemde yaşanan hızlı büyümeye rağmen, refah aşamasının, bir önceki dönemde yaşanan iktisadî yükselme aşamasından farklı olduğu söylenemez. Bu görüş, savaş sonrası dönemi, savaştan kaynaklanan kayıpların giderildiği bir yeniden yapılanma dönemi olarak isimlendirmekte ve Avrupa ekonomilerinin söz konusu dönemde bu kadar hızlı büyümelerinin ardında olağanüstü şartların bulunduğunu ileri sürmektedir. Batı Avrupa ekonomilerinin, savaş sonrası dönemde, genel trende göre daha hızlı bir büyüme performansı ortaya koydukları doğrudur. Fakat uygun şartlar ortadan kalktığı vakit, bu ekonomiler, genel trendlerine geri dönmüştür. Ve gayet doğal olarak, hızlanma aşamasını, uzun dönem trendine denk düşen tehir edilmiş bir normal büyüme aşaması izlemiştir.

Bu görüşe itiraz ederek kesintililik tezini savunan ikinci görüş ise, söz konusu dönemde ekonomilere belli bir kurumsal yapının egemen olduğunun altını çizmektedir. Bu kurumsal

yapı ‘refah devleti kapitalizmi’ ya da ‘keynesian refah devleti’ olarak isimlendirilmektedir. Bu görüş, *Schumpeter*’in temel teknik yenilikleri kesin bir biçimde dikkate alan yaklaşımından farklı olarak, birikim sürecinin, kendi dönemini açıklayıcı unsurlar taşıyan özel bir ‘toplumsal’ veya ‘kurumsal’ yapı (Gordon, 1978) içinde yaşanacağını ileri sürmektedir. Uzun yükselme dönemi içsel dinamikler tarafından üretiliyor ise, bu dinamikler etkinliğini yitirdiği vakit, mantıken, genel bir kriz beklenmelidir. Bu nedenledir ki, krizler, birikim sürecine egemen olan kurumsal yapı çözülmeye başladığı andan itibaren ortaya çıkmaktadır (Gordon, 1978: 31). Nitekim, kriz dönemlerinde bütün siyasî güçlerin yaptığı, kurumsal yapıda, yeni bir iktisadî yükselmeye tahammül edebilecek dönüşümler aramak olur.

Süreklilik tezini savunanlar ile kesintilik tezini savunanlar arasındaki tartışma burada sonuçlandırılmaz. Savaş sonrası yaşanan yüksek büyüme, ister genel eğilimdeki düşmeden, ister özel toplumsal yapıdan kaynaklanıyor olsun, refah devleti kapitalizmi dönemi ile kapitalizmin daha önceki dönemleri arasında, kurumsal özellikler bağlamında ne tür farklılaşmalar bulunduğu ortaya konması gerekmektedir.

Sadece içsel gelişmeler¹ üzerinde yoğunlaşıldığı takdirde, savaş sonrası dönemi, daha önceki büyüme dönemlerinden açık bir biçimde farklılaştıran dört kurumsal özelliğin bulunduğu görülmektedir. Bu özelliklerin tamamı, ‘piyasa ile devlet’ arasındaki ilişkinin dönüşüme uğradığını imâ etmektedir.

Savaş sonrası dönemin birinci özelliği, *devlet işletmeciliği*’nin yaygınlaşmasıdır. ‘Yaşamakta olduğumuz iktisadî toplumun dikkat çeken eksikliklerinden ilki, tam istihdama ulaşmayı başaramaması; ikincisi, geliri ve serveti keyfi ve gayriadil bir biçimde dağıtıyor olmasıdır’ (Keynes, 1936: 372). Müdahaleci refah devleti, tam istihdama ve büyümeye odaklanarak piyasanın bu eksikliklerini kapatmayı öngören bir girişim olarak değerlendirilebilir. Devletin iktisadî faaliyetin seviyesini ayrıntılı bir biçimde düzenlemeye muktedir olup olmadığı bağlamında, *keynesian* iktisatçılar ile neoklasik iktisatçıları karşı karşıya getiren tartışma halen daha sürmektedir. Tartışmanın ana eksenini, ‘eksik istihdam dengesi’ gibi bir şeyin herhangi bir şekilde olup olamayacağı ve bu dengenin maliye politikası aracılığıyla değiştirilip değiştirilemeyeceğidir. İktisadî ortodoksi, işsizliği bir kısa dönem olgusu olarak değerlendirmekte; ücretlerin yükselmesinin veya düşmesinin, er ya da geç, emek piyasasında arz-talep dengesini kuracağını ileri sürerek, işsizlik ile mücadele edecek bir araç olarak, devlet bütçesinin kullanılmasını anlamsız bulmaktadır. Buna mukabil *keynesian* düşünce, işsizliği *denge*’de ortaya çıkabilen bir iktisadî durum olarak algılamaktadır. *Keynes*, buradan, çok güvenilen piyasa dinamiklerinin bir türlü değiştiremediği bu durumu değiştirmek, yâni işsizlik sorununu çözmek için devlet müdahalesinin gerekli olduğu sonucuna ulaşmıştır. Nitekim temel *keynesian*

¹ GATT, Dünya Bankası, IMF, Avrupa Ortak Pazarı gibi uluslararası ekonomik kuruluşların oluşturulması İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurumsal yapıda gerçekleştirilen yeniliklerdir. Bununla birlikte, bunların burada değinmediğim önemi, genel olarak uluslararası ticaret ve finans alanında ortaya koyduğu değişikliklerdir. Kapitalizme eleştirel yaklaşan literatür, İkinci Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen uluslararası ekonomik düzeni ‘Pax Americana’ olarak tanımlamaktadır (Amin et al., 1982). Bu olgunun (Pax Americana), *Breton Woods* Anlaşması’nın akamete uğraması ile birlikte çözüldüğü varsayılmaktadır.

mesaj, hükümete, kabul edilebilir bir istihdam seviyesinin sorumluluğunu yüklemektedir. Bu anlamda bir sorumluluğu kabul ettiği için, sosyal demokrat hükümetler tarafından izlenen iktisat politikası, teorik temeli *Keynes*'in tam istihdam yaklaşımı üzerine oturtulan 'uygulamalı keynesçilik' olarak isimlendirilmektedir (Beveridge, 1944; Crosland, 1956; Strachey, 1956). Açık ki, batılı ülkeler, *keynesian* politikaları farklı biçimlerde ve farklı zaman dilimlerinde uygulamıştır. Bu anlamda ele alındığı takdirde, ABD'nin ve Almanya'nın nisbi olarak geciktiğini görülmektedir. Esas itibariyle 'sosyal demokrasiye için bir mutabakat' (Dahrendorf 1979) olmasına rağmen, tam istihdama odaklanmış *keynesian* nüve, iktidar koltuğunu muhafazakâr partilere teslim etmiş ülkelere bile egemen olmuştur. Bir önceki kapitalist büyüme sürecinin sosyal demokrat döneminden ayrılan bu mutabakat, savaş sonrasında yaşanan iktisadî büyümenin sona ermesiyle birlikte bozulmuştur.

Refah devleti kapitalizminin kurumsal yapıya taşıdığı ikinci yenilik, genişletilmiş bir 'sosyal güvenlik' sisteminin oluşturulmasını içeriyor olmasıdır. Bu sistemin temel fonksiyonu, emek gücünü, hastalıklara, işsizliğe, yaşlılığa ve iş kazalarına karşı güvence altına almaktır. Sistemin bu koruyucu fonksiyonu, hemen hemen bütün insanları kapsamaktadır. Sisteme yüklenen ikinci fonksiyon -sosyal devlet ilkelerini ortaya koyma olarak tanımlanabilir- *Keynes*'in aktardığı anlamda, dengesiz bölüşümü düzeltmektir. Esas itibariyle, dört sosyal güvenlik projesi (meslekî hastalıklar, sağlık, emekli aylığı ve işsizlik sigortası) içeren sistem, bunun yanı sıra, kamuya yönelik eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesini de önemsemektedir. Sosyal güvenliğin sağlanması ile birlikte bu hizmetlerin de iyileştirilmesi, sosyal bir devlet olarak, refah devletinin nüvesini oluşturmaktadır (Flora, 1983).

Seviye itibariyle bir ülkeden diğerine farklılık arz ediyor olmakla birlikte, sosyal güvenliğe yapılan harcamalar, zaman içinde mâkul ölçülerde artmıştır (Batı Avrupa'ya ilişkin ampirik bilgi için bkz. Alber, 1982). Literatürde en önemli ayırım, sosyal politikanın 'marjinal' biçimi ile 'kurumsal' biçimi arasında yapılmaktadır (Titmuss 1985). Örneğin ABD sosyal politikanın birinci biçimini, İskandinav ülkeleri ise ikinci biçimini uygulamaktadır. Kurumsallaşmış sosyal politika izleyen ülkelerde, sosyal harcama ile geniş anlamda gayrisafî millî hâsıla arasındaki ilişki olarak tanımlanan sosyal harcama oranı yüzde 30'un üzerine çıkmıştır. Tam anlamıyla gelişmiş bir refah devleti, özellikle kuzeybatı Avrupa ülkeleri, kendisini diğer kapitalist ülkelerden farklılaştıran özelliklere sahiptir. Bu nedenledir ki, söz konusu bölge, haklı olarak, refah devletinin tahkim edilmiş bir kalesi olarak değerlendirilmektedir (Kaelble, 1987: 73).

Görülüyor ki, 'refah devleti kapitalizmi' üzerinde yükselen bir devlet, ekonomik istikrarı sağlamanın ötesinde, belli bir hayat standardını güvence altına almayı öngören ilave bir görev üstlenmektedir. Bu görev, tam istihdam sorumluluğu ile toplumsal refah sorumluluğunu da içermektedir. *Marshall* (1950), bu gelişmeyi 'yurttaşlık haklarının genişlemesi' kavramı ile özetlemiştir. Yurttaşın sahip olduğu üç haktan söz edilebilir: medenî, siyasî ve sosyal. Bu hakların kurumsallaşması, tarih boyunca adım adım gerçekleşmiştir. Sosyal yurttaşlığın oluştuğu yerde, sosyal refah, hakların özünü ortaya koyar, sadaka değil. *Marshall* açıkça görmüştür ki, sosyal yurttaşlık ilkesi, bulunabilen her iki ilke arasında bir uzlaşma olduğuna inanılan piyasa ekonomisinin dışında kalan bir piyasa ekonomisi ile çatışma halindedir (Turner, 1986;

Hindess, 1987). Bu uzlaşmaya rağmen, gerilim, tamamen ortadan kalkmış değildir. *Marshall*'ın ifade ettiği gibi, uzlaşmayı bozmanın doğuracağı sıkıntı, ona sıkı sıkı sarılmanın verdiği sıkıntıdan daha fazla olacaktır.

Sosyal politikanın, savaş sonrası döneme egemen olan refah devleti kapitalizminin kurumsal bir parçası olup olmadığı, tarihçiler açısından incelenmeye değer bir konudur. Tarihçiler, sosyal güvenlik sistemlerinin 1880'li yıllarda başladığı gerçeğinin altını çizmektedir. Bununla birlikte, kapsama alanları, ödeme miktarları ve genel etkinlik itibarıyla mukayese edildiği vakit, şimdiki durum ile *Victorian* durum (1880'li yıllar) arasında benzerlikten çok farklılık olduğu görülmektedir (Kaelble, 1987).

Refah devleti kapitalizminin belirleyici özelliklerinin üçüncüsü, 'kitle tüketimi'dir (Rostow, 1971). Bu, sadece savaş sonrası dönemde, işgücünün, asgari geçim seviyesinin üzerinde bir refah seviyesine ulaştığı anlamına gelmektedir; 'kitle tüketimi' kavramı, esas itibarıyla, tüketim seviyesinin yükselmesini mümkün kılan birikim modelini tanımlamaya yaramaktadır. Refah devleti kapitalizmi, iktisadî ilerleme sürecine emek güçlerinin katılımı ile gerçekleştirilen önceki birikim biçimlerinden farklılaşmaktadır. Söz konusu farklılık, *marxizm*'in politik iktisat kavramları ile açıklandığı vakit, sermaye ile emek arasındaki ilişkinin en dikkat çekici özelliği şu şekilde ortaya konmaktadır: kapitalist büyümenin, 'artık değerın nisbî büyüme hızı'nda meydana gelen artışa dayandırılması, bundan böyle mümkün olmayacaktır. Sermaye ile emek arasındaki ilişkinin uğradığı bu dönüşüm, verimlilik artışına bağlanmış bir ücret politikası ile açıklanmaktadır. *Marx*'ın varsayımlarından farklı olarak, ücretli çalışma, fakirliğin derinleşmesine sebep olmamakta, tam tersine -iktisadî ilerlemeye diğer katılım biçimlerine göre- istikrarlı bir 'zenginlik' elde etmeyi mümkün kılmaktadır. Söz konusu dönüşüm, fakirliği, belki tamamen ortadan kaldırmayacaktır, ancak hemen hemen bir azınlık sorununa, sadece aktif olarak işgücüne katılmayan insanları ilgilendiren bir soruna indirgeyecektir.

Son olarak, refah devleti kapitalizmi, dönüşüme uğramış endüstri ilişkileri, bir başka ifade ile *sermaye ile emek arasındaki mutabakatın* bir örneği olarak tanımlanabilir (Bowles and Ginitis 1982). Söz konusu mutabakat bir çok unsur içermektedir. Bu unsurların en önemlisi, sendikaların kamusal alanda meşruiyet kazanması ve sınıf çatışmasının kurumsallaşması (Dahrendorf, 1959), yâni bir çatışma durumunda emek piyasasının her iki tarafının davranışlarını biçimlendirmeyi öngören bir yasal düzenleme sisteminin oluşturulmasıdır.

Öte yandan, kurumsallaşmakta olan sınıf çatışmalarının boyutu belli ölçülerde değişime uğramaktadır. Bununla birlikte, genel anlamda şu tesbiti yapmak mübalağa olmayacaktır: savaş sonrası dönemde Kuzeybatı Avrupa'nın 'kurumsallaşmış refah devletleri'nde (Korpi, 1980) emek ile sermaye arasında varılan mutabakat, sanayi politikasının genel çıkarlarını gözetmektedir. Süreklilik kazanmış bir büyüme performansı çalışan sınıfların şartlarını iyileştirmeye devam ettiği müddetçe, sendikalar, iktisadî süreçlerin özel girişimcilik tarafından denetim altında tutulmasını kabul etmeye râzı olacaktır.

Korporatizm literatürü, endüstri ilişkilerinin yeni biçimini, her parçası belli bir maliyete katlanmak suretiyle kendi durumunu iyileştirebilen üç parça (devlet, sermaye ve emek) ha-

linde ortaya koymaktadır. Hükümet (devlet), kendi politikalarını hayata geçirmek için, bir araç olarak, kuruluşları kullanmakta ve özel kuruluşları, siyasî hedeflerin belirlendiği sürece dahil etmektedir. Gerçek olan şu ki, siyasetin merkezi, hükümetten, ‘korporatist çıkarların uyuşturduğu bir sistem’e (Schmitter, 1979) doğru kaymaktadır. Fakat bu kayma, iktisat politikalarının, özel çıkar gruplarının bencil taleplerine mâruz kaldığı anlamına gelmemektedir. Korporatist çıkarlar uyuşmasının en önemli etkisi, bencil taleplere belli bir kısıtlama getiriyor olmasıdır. Siyasetin farklı alanlarında (örneğin sağlık) karşılaşılabilecek bir olgu olmasına rağmen, korporatist düzenlemelerin egemen olduğu esas alan, gelir politikası alanıdır. Korporatist bir sistem içinde, sermaye ile ücret artışları arasındaki çatışmanın düzenlenmesi, makroekonomik politikaların genel çerçevesini değiştirmektedir. Bununla birlikte korporatizm kavramı, sermaye ile emek arasında yaşanmakta olan çatışmayı düzenleme biçimi olmanın ötesinde bir anlam yüklenmektedir. Nitekim, Schmitter (1979: 64), bu kavramı, ‘sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkilerin sürekli mâruz kaldığı köklü dönüşümleri denetim altında tutmayı mümkün kılan bir araç’ anlamında kullanmaktadır. Gelişmiş kapitalist toplumlarda

yasal olarak örgütlenmiş çıkar grupları..., vazgeçilemez ve sivil toplumun her yerinde bulunabilir olma özelliği kazanma; devlet örgütünü etki altına alma; siyasal egemenliği liberal demokrat anlayışa teslim etmeyi öngören ideolojinin ve kolektif bilincin gerek oluşturulması gerekse geliştirilmesi bağlamında sağlam bir duruş ortaya koyma eğilimi taşımaktadır.

Bu dört özellik, savaş sonrası döneme damgasını vuran birikim sürecinin toplumsal yapısını oluşturmaktadır. Öte yandan, bu özellikler, refah devleti kapitalizmini, iktisadî büyümenin daha önceki aşamalarından veya ‘uzun dalgalar’dan esaslı bir biçimde farklılaştırmaktadır. Bu görüşe, bir taraftan ‘tekelci kapitalizm’ gibi diğer özelliklerin daha önemli olduğu, diğer taraftan da söz konusu özelliklerin daha önceki büyüme dönemlerinde piyasa ile devlet arasında mevcut olan ilişkiyi zaten açıkladığı argümanları ortaya konarak itiraz edilmektedir. Nitekim, bu muhakeme biçimi sürdürülerek, piyasa ile devlet arasındaki ilişkinin uğradığı köklü dönüşümün, ‘büyük bunalım’ döneminde olmadığı ileri sürülebilir; bu dönüşümün, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce zaten gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Örneğin Alman toplumsal tarihine bakıldığında (Kocka, 1974; Puhle, 1984) görülmektedir ki; bu ülkede, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce, kapitalist kalkınmayı hedefleyen kesin bir adım olarak, liberal kapitalizmden örgütlü kapitalizme dönüşme ve bu bağlamda, benim ‘keynesian refah devleti’ni tanımlayan unsurlar olarak değerlendirdiğim özellikler ile birlikte örgütlü kapitalizm kavramını öne çıkarma eğilimleri olmuştur. Bana göre, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi anlamında, örgütlenmenin niteliği, ne ‘keynesian refah devleti’ni oluşturucu bir içeriğe sahiptir, ne de Keynes öncesi dönemde devletin kendini tam istihdama adanmasına atfı yapmayı anlamlı kılmaktadır.

Bütün bunların ötesinde, doğru olan şudur: sosyal güvenlik kapsamını genişletmeyi ve emek hareketlerini kapitalist topluma kanıksatmayı öngören politikalar, ancak, geçen yüzyılın sonundan beri etkinlik kazanmaktadır. Devletin tam istihdam taahhüdü ile emek gücünün iktisadî ilerleme sürecine katılımını telif ediyor olmasına rağmen, bu eğilimler, savaş sonrası yaşanan ‘uzun dönem’i, önceki kapitalist büyüme dönemlerinden ayırmaktadır.

III

Savaş sonrası dönemin iktisat tarihi incelendiğinde, özellikle 1950 ile 1960 arasındaki on yılın, fevkalade başarılı görüldüğü dikkat çekmektedir. 1950’den sonra Batı Avrupa ülkelerinin reel geliri, daha önce hiç olmamış bir ölçüde artmış bulunmaktadır. Gelir seviyesinde meydana gelen bu gelişmenin bir sonucu olarak refah seviyesi yükselmiştir. 1950 yılında, emekçi sınıfların refah seviyesinin, 1913 yılında ulaşılmış refah seviyesi ile hemen hemen aynı olduğu hatırlatılır ise, 1950-60 diliminde yaşananlar daha fazla hayret uyandıracaktır. 1950’li yılların bitiminden 1960’lı yılların sonlarına kadar Batı Avrupa’nın önemli ülkelerinde işsizlik olgusu, aşağı yukarı ortadan kaldırılmıştır. Batı Avrupa ülkelerinin tarihinde, işsizlik seviyesinin böylesine uzun bir dönem boyunca bu kadar düşük tutulduğu daha önce görülmüş bir şey değildir (Fischer, 1987: 102).

Bu iktisadî başarı, *keynesian* refah devletinin kurumsal yapısına atıf yaparak açıklanabilir. Bununla birlikte kurumsal yapının söz konusu başarının elde edilmesine hangi ölçülerde katkıda bulunduğu tartışmalıdır. Açık ki, ‘sömürü’den arındırılarak verimlilik artışını esas alan bir içerik kazandırılan tamamen yeni bir ücret politikası olmaksızın, reel ücretlerin artması imkânsızdır. Emek gücünün topluma entegre edilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan endüstriyel barış, ‘verimli bir güç’ olarak önemli bir rol oynarken; transfer harcamaları, durgunluk dönemi boyunca tüketim talebini canlı tutmuştur. Bu bağlamda daha az bilinen, büyüme sürecinde iktisat politikasının fonksiyonudur. *Keynesian* tam istihdam politikasının iktisadî performansla yaptığı katkı kolaylıkla belirlenemez. Kurumsal yeniliğin özü olarak algılanan devletin kendini tam istihdama adanması, esasen, refah devleti kapitalizminin önemli bir özelliğidir. Bu olmadığı takdirde, iktisat politikasının, yâni ‘piyasa’ ile ‘devlet’ arasındaki ilişkinin yönlendirilmesinde paradigmaya ilişkin bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. Bununla birlikte, piyasa ekonomisinin performansının belirlenmesinde iktisat politikasının fonksiyonu tartışmalıdır. İlk olarak, iktisadî başarı ile neyin kastedildiği yeterince açık değildir. Başarının, yüksek istihdam ve büyüme oranı ile, düşük işsizlik ve enflasyon oranı ile ya da bu hedeflerin bir bileşimi ile belirlenip belirlenemeyeceğine ilişkin ciddi bir tartışma yaşanmaktadır. Bir ulusal ekonominin ve iktisat politikasının başarılı olup olmadığı, iktisadî başarıyı ölçen birime bağlı olarak değişmektedir. İkinci olarak, erken sanayileşmiş ülkelerin lehine olan bir uluslararası işbölümü, ucuz enerji kaynakları ve genellikle, bir yeniden yapılanma vaziyeti -ki bu, gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri açısından iktisadî büyümenin uzun yoluna bir geri dönüşten ibaret olan bir sorundur- gibi arızî ve içsel faktörlerin katkısı değerlendirilmelidir. Bu yüzden, hem nev-i şahsına münhasır olan, hem de çözülmesi pek kolay olmayan bir sorun ile karşı karşıya bulunmaktayız: bir taraftan *keynesian* refah devleti ile selefleri arasındaki farklılık alenî olarak görülebilirken, diğer taraftan da büyüme sürecinde iktisat politikasına yüklenen işlev belirsiz olarak nitelendirilmelidir.²

1970’li yıllarda yaşanan iktisadî başarısızlığını sebeplerine göz atıldığı vakit, söz konusu zorluk daha ileri boyutlara taşınmaktadır. Şüphesiz olan, iktisadî başarısızlığın derecesini or-

² Tam istihdamın, İngiltere’de, tam istihdam politikası ile herhangi bir ilişkisi olmadığını öngören bu yaklaşımın eleştirisi için bkz. Matthews (1968).

taya koyacak bir ölçü birimin yokluğudur. Refah devleti düzenlemelerinin iktisadî başarısızlığa sebep olup olmadığı ve oldu ise bunun hangi boyutlarda gerçekleştiği sorusuna cevap vermek için, aşırı derecede karmaşık teorik ve ampirik problemlerin çözülmesi gerekmektedir. Refah devletinin sorumlu tutulmamasını gerektirecek herhangi bir güçlü kanıt bulunmamaktadır. Refah devletine yöneltilen suçlama, iktisadî performansı zayıflatıyor olduğu argümanı ile sınırlı kalmamakta; bunun yanı sıra, bu tür bir yapılanmanın ‘yaşama süresini’ (life world) kısalttığı ve ‘toplumsal hayatı’ tahrip ettiği düşünülmektedir. Bu tahrip edici etkiler, genişleme eğilimi içinde bulunan refah bürokrasisi ve hemen hemen günlük hayatın her alanına nüfuz eden yasal düzenlemeler ile birleştirilmektedir. Sonuç itibariyle şunu söyleyebiliriz: ‘kendisine aşırı sorumluluk yüklenmiş bir hükümet’, ister istemez, toplumsal hayatın farklı alanlarına müdahale etmek zorunda kalacağı için, refah devleti zan altındadır (bu tezin klasik bir ifadesi için bkz. Janowitz, 1976). Refah devletinin yüksek bir yönlendirme ve denetleme yeteneğine sahip olduğunu düşünme eğilimi taşıyanlar, hükümetin, karşılanamaz talepler ile karşı karşıya kalmış olmasının nihaî sorumlusu olarak görülmelidir.

Burada, sorunun sadece iktisadî boyutunu ele alabilirim. Savaş sonrası döneme damgasını vuran gelişmenin bir sonucu olarak, piyasa ile devlet arasındaki zıtlık ilişkisinin varlığına vurgu yapan veya karşı çıkan argümanları incelemek için, öncelikle, refah devleti kapitalizminin ürettiği gerginlikleri ve aykırılıkları ortaya koyan birtakım ampirik kanıtlar toplayacağım. Daha sonra refah devleti düşüncesinin iktisadî başarıyı engelleyici bir unsur olup olmadığını, eğer engelleyici ise, bu engellemeyi nasıl gerçekleştirdiğinin tesbit edilebileceğini ele alacağım.

İktisadî başarısızlığın en fazla itibar edilen göstergeleri şunlardır: kamu harcamalarının yükselmesi ve eş zamanlı olarak devletin mâlî bir krize sürüklenmesi; verimlilik artışının yavaşlaması; büyüme hızının düşmesi veya negatif büyümenin gündeme gelmesi; işsizlik ve enflasyon oranının yükselmesi. Bu gelişmeler, hiç kuşkusuz, kapitalist ekonomilerin etkinliğini azaltacaktır.

Bununla birlikte, iktisadî gerileme ne kadar alenî olursa olsun, böyle bir sonuca ulaşmakta acele etmemek gerekir. Ekonomiler, 1970’li yılların ortalarından itibaren, her şeye rağmen, farklı kalıpları ortaya koymaktadır. Batı Almanya gibi bazı ülkeler, enflasyonu yenmeyi, İsveç ve Avusturya gibi diğer bir grup ülke ise yüksek bir istihdam seviyesini muhafaza etmeyi başarmıştır (Scharpf, 1987). Genel bir iktisadî gerilemenin yaşandığı tezine bir diğer itiraz ise, mutlak kavramlar ile ölçülen ekonominin halihazırda son derece etkin olduğu şeklindedir. Ekonomi zaten yüksek bir seviyeye ulaşmış ise, küçük büyüme hızları bile, toplumsal hâsılının belli ölçülerde artırılmasını mümkün kılacaktır.

Bu artışın işsizlik sorununu hafifletmeye yetmeyeceği doğrudur. Fakat bu tartışma iki soruyu gündeme getirmektedir. Birinci soru şudur: İşsizlik sorununu ortadan kaldırmaya yetecek seviyede bir büyüme hızına ulaşılabilir mi? Bu soruya olumlu cevap vermek, iki sebepten ötürü, kolay olmayacaktır:

- a. büyüme hızını yönlendirmeye dönük girişimlerin bir hayli dar bir çerçeve içine sıkışmış olması;
- b. işsizlik sorununu ortadan kaldırmaya yetecek büyüme hızlarının, ekolojik dengeleri tahrip eden süreci hızlandıracak olması.

İkinci soru ise şudur: Tam istihdam hedefine ulaşmayı beceremediği için ekonomi suçla-

nabilir mi? Arz-talep dengesini kuran bir iktisadî mekanizma emek piyasasında bulunuyor ise, o zaman böyle bir suçlama yapılabilir. Neoklasik iktisatçılar, bu tür bir mekanizma olarak, reel ücretleri dikkate alırken, *keynesian* iktisatçılar, sözkonusu mekanizmanın çalışmadığını ileri sürmektedir. Bu argüman, neoklasik ortodoksinin kabul ettiği aksine, nominal ücretlerde meydana gelecek bir düşmenin etkilerine vurgu yapmaktadır. Sendikalar, bu tür bir düşmeye sebep olacak bir ücret politikasına rıza gösterse bile, ücretlerde meydana gelecek genel bir düşmenin fiyat seviyesi üzerinde bırakacağı etki bilinemediği için, bu politikanın beklenen etkiye -reel ücret, emek piyasasında dengeyi kurmaya yetecek kadar düşüktür- ulaşamaya bileceği iddia edilmektedir. Bu strateji, bir taraftan reel talebi düşürecek bir fiyat seviyesinin ortaya çıkmasına, bir taraftan da işsizliğin, ücretler düşmeden önceki seviyenin altına düşmesine sebep olabilir (Vogt, 1983). *Marx*'a (1965) kadar geri götürülmesi mümkün olan bir sosyolojik argüman, emek piyasası ile mal piyasaları arasındaki farklılığın altını çizmektedir. Bu argümana göre, emek gücü, sadece hayalî bir maldır -bu gücün ticarileşmesi, geniş anlamda toplumsal ilkeler ile çelişmektedir- ve bu nedenle, sıradan bir mal gibi pazarlanamaz.

Refah devletinin iktisadî performans üzerinde negatif bir etki bıraktığını kanıtlayan önemli bir muhakeme biçimi, bu yapılanmanın, artan kamu harcamalarının sonuçlarını açıklıyor olmasıdır. Gerçek şu ki, ampirik bilgiler, üç istikrarlı eğilim bulunduğunu göstermektedir:

- a. savaş sonrası dönemde, kamu harcamaları hızlı bir biçimde artmıştır,
- b. kamu harcamalarındaki büyüme, ekonominin genel büyümesinden daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir;
- c. kamudaki büyümenin ana bileşenleri, refahı artırmayı öngören harcamalar ve toplumsal hizmet harcamaları olmuştur (Kohl, 1985; Block, 1981).

Üstelik, kamu harcamalarındaki genişleme ile birlikte devlet borçları da sürekli artırılmıştır (bazı ülkelerde devlet borçlarının artış hızı kamu harcamalarının artış hızından daha yüksek olmuştur). Örneğin, ABD'nin gayrisafi federal borç miktarı, 1975 yılında 544.1 milyar dolar iken, 1985 yılında 1 trilyon 827.5 milyar dolara yükselmiş, 1987 yılında ise tuhaf bir şekilde 2 trilyon 344 milyar dolara ulaşmış bulunmaktadır (OECD, December 1989: 49-109). Bununla birlikte, gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı bağlamında ele alındığı vakit, ABD'nin borç miktarının henüz tehlike işareti vermediği söylenebilir. Söz konusu bağlamda, örneğin İtalya, daha kötü bir durumdadır: bu ülkede, kamunun borçlanma gereksinimi gayrı-safi yurtiçi hâsılanın yaklaşık yüzde 12.5'i kadardır; borçların gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı ise, zâten yüzde 100'ün üzerine yükselmiş bulunmaktadır.³

Bütün bu gelişmeler, hiç kuşkusuz, piyasa ekonomisinin performansı üzerinde etkili olmaktadır. İlke olarak, *Janowitz*'i izlemeyi ve söz konusu eğilimlerin iktisadî performans üzerindeki negatif etkisine vurgu yapmayı kaçınılmaz kılan güzel sebepler vardır. Kamu yönetimi ve sosyal güvenlik harcamaları, millî gelirin önemli bir bölümünü, sürekli artan oranlarda, yutmakta ve sonuç olarak, özel yatırımlar için daha az kaynak bırakmaktadır. Mal ve hizmet üretimi talebi karşılayamıyor ise, bu harcamalar enflasyonu tahrik etmektedir. Bu harcamalar, diğer taraftan da, kamu kesimini daha fazla borçlanmaya mecbur etmekte ve do-

³ Bkz. *Saunders and Klau* (1985). Ayrıca, kamu borçlarının gayrisafi millî hâsılaya oranı bağlamında son yıllarda meydana gelen artışların da dâhil edildiği bir yaklaşım için bkz. *Chouraqi* at.al. (1986).

layısıyla, faiz oranlarının yükselmesine katkı sağlamaktadır (bkz. Placone et al., 1985). Bütün bunlara ilâveten, söz konusu harcamaların sonucu olarak vergiye direnme eğiliminin yaygınlaşması ve hem devlet harcamalarının sınırlandırılmasını öngören baskıların, hem de devlete ve yerel hükümetlere yönelik mâlî baskıların yoğunlaşması beklenmektedir (Block, 1981: 5). Fakat, bütün bunlar, bizi, “devlet harcamalarında meydana gelen genişlemeye, iktisadî gerilemeyi en yüksek seviyede açıklayıcı bir dinamik olma içeriği yüklenebilir” iddiasına götürür mü? Batı Almanya’da sosyal harcamalar ile özel yatırımlar, kamu harcamaları ve enflasyon arasındaki istatistik ilişki bir hayli zayıftır (Alber, 1982a). Schmidt (1983), OECD bilgilerini esas alarak yaptığı istatistik çözümlemeyi, ‘yeni mâlî ortodoksi tarafından ileri sürülen görüşü -iktisadî sıkıntılar, hükümetlerin, özellikle, kamu harcamalarını hızlı ve aşırı genişletmiş olmasından kaynaklanmıştır- doğrulayacak herhangi bir kanıt bulunmamaktadır’ cümlesi ile özetlemektedir.

Ayrıca, istatistik korelasyonların, ilgili olduğu hâlde modele dâhil edilemeyen unsurları açıklamaktan ziyade gizlediği de dikkate alınmalıdır. Örneğin, devlet borcunun iktisadî anlamda sınırlandırılmasına başlanmadan çok önce, psikolojik sınırlar etkili olmuştur. İktisatçılar, soyut modeller kurarak, devlet borçlarının, gayrisâfî millî hâsıldaki artışlara paralel olarak yükselmesinin yanlış bir şey olmadığını kanıtlar ise, bu çok önemli bir sorun olmayacaktır. Bu tür modeller, devlet borcunda ara faktörün güven olduğu gerçeğini önemsememektedir. İktisadî ajanlar, borçların hızlı artışından ötürü güven kaybına uğrar ise, borçların mutlak seviyesinin tehlikeli olması, önemini yitirecektir. Bu yüzden güven yitirimi, sözümona objektif olan limitten daha etkin bir limit oluşturmaktadır.

Enflasyon oranlarının, 1960’lı yılların sonlarından itibaren kayda değer boyutlarda yükseldiği ve 1981-82 durgunluğundan önce, hiçbir iktisat politikasının bu oranları mâkul bir seviyeye düşürmeyi beceremediği inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat yükselen enflasyonun ardına iki teorik problem gizlenmiş bulunmaktadır. Enflasyon iktisadî performans üzerinde negatif bir etki meydana getirir mi? Ve refah devleti ilkeleri enflasyonun sebebi olarak gösterilebilir mi?

Önce birinci problemi ele alalım. Paralı bir ekonomide, genellikle, mülkiyeti elinde tutanların negatif tepki göstermesine (kaynakların yanlış dağılımı, yatırım kararları sürecinde belirsizliğin artması ve fonların istikrarlı para birimine sahip başka bir ülkeye aktarılması gibi) sebep olduğu için, enflasyonun, gerçekte, önemli bir sorun olduğu ileri sürülmektedir. ‘Sistem bütünleşmesi’ aşamasında, paralı bir ekonominin işerliğini tehlikeye atan, işsizlikten çok parasal istikrarın sürekli olarak aşınıyor olmasıdır. Fakat bu etkileşim, ‘toplumsal bütünleşme’ aşamasında farklılık göstermektedir. Bu aşamada kapitalist bir ekonomiyi tehdit eden, yükselen enflasyon oranları değil, işsizlik olgusudur.

İktisat ders kitaplarında, enflasyonun sebepleri açıklanırken, genellikle, toplam talep fazlalığı yaklaşımı [talep enflasyonu (çevirenin notu)] ile üretim maliyeti artışı yaklaşımı [maliyet enflasyonu (çevirenin notu)] birbirinden ayrı değerlendirilmektedir. Geleneksel yaklaşım, enflasyonu, talep fazlalığı ile açıklamayı tercih etmektedir. Bu yaklaşım, talep ile enflasyon arasında açık bir sebep-sonuç ilişkisi bulunduğunu ileri sürmektedir. Herhangi bir yerde, tam istihdamda kullanılabilir emeğin ve malların arzını sınırlandırmak için çok fazla para harcamaya teşebbüs ediliyor ise, fiyatlar ve ücretler artırılmış olacaktır (Samuelson, 1973: 289).

Kapasitenin tamamının kullanıldığı bir durumda, hükümetin mâlî ve parasal engeller koyması ile çözüme kolaylıkla ulaşılabilir. Fakat ne yazık ki, gelişmiş kapitalist toplumlar, daha karmaşık bir süreci yaşamaktadır: bu toplumlar, geleneksel yaklaşımdan (talep enflasyonu) farklı mütalaa edilebilir yeni bir çıkmaza girmiştir. Maliyet enflasyonunun modern biçiminin egemen olduğu bir yerde, fiyatlar ve ücretler, tam kapasite kullanımına ulaşılmadan önce yükselmeye başlayacaktır. Bazı iktisatçılar, çalışan sınıfların toplumsal ürüne yönelik talebini abartarak maliyet enflasyonunu açıklayıcı mekanizma olarak görmektedir. Diğer bazı iktisatçılar ise, maliyet enflasyonunu, ücretlere vurgu yapmaksızın açıklayan daha genel bir yaklaşımı tercih etmektedir. Bununla birlikte, firma dengesini kuran bir kârlılık seviyesine ulaşmak için, işverenler, fiyatları artırmaya mecbur olmaktadır. Maliyet enflasyonu durumunda, talep enflasyonu bağlamında etkin olan yöntem kullanılamamaktadır. *Samuelson*, bu argümanı şu şekilde özetlemektedir: 'Eş zamanlı olarak, hem üretim maliyetlerinden kaynaklanan enflasyon oranını sınırlandırır, hem de parasal ve mâlî engeller koyar isek, altın yumurtlayan kazı kesmiş [refah üreten şartları ortadan kaldırmış (çevirenin notu)] oluruz. Çok insan, tedavi etmenin, hasta olmaktan daha beter olduğunu düşünecektir' (1973: 827). Üstelik *Samuelson*, üstü kapalı olarak, talep enflasyonunu açıklayabilen 'yapısal unsurlar'ın, maliyet enflasyonu tarafından ikame edildiğini söylemektedir. *Samuelson*, 'popülist demokrasinin tahriki ile karma ekonominin yapısal bir çıkmaza gireceğini' düşünmektedir. Seçmenler, enflasyonu alt etmek için kısıtlayıcı mâliye ve para politikası izleyen banka yöneticilerini ve politika belirleyenleri memuriyetten uzaklaştırarak cezalandıracaktır. Fakat, İngiltere'nin ve Batı Almanya'nın yakın siyasî tarihi, bunun böyle olmadığını göstermektedir. Günümüzde hükümetler, denk bütçe politikası izleyeceğini taahhüt ederek seçim kazanabilmektedir. Bu yüzden, sosyoloji uzmanlarına enflasyondan sorumlu 'yapısal unsurlar'ı ortaya koyan zayıf göstergeleri, bir model içinde açıklayıcı güce dönüştürme görevi düşmektedir.

Goldhorpe tarafından yapılan bir çalışma (1978), enflasyonun sosyolojik anlamda açıklanmasına yönelik olarak atılmış kesin bir adım olma niteliği taşımaktadır. Enflasyon ile refah devleti kapitalizminin oluşturucu bir unsuru -yurttaşlık- arasında aleni olarak, bir ilişki kurmaya çalışıyor olması itibarıyla, *Goldhorpe*'un yaklaşımı, bizim temel sorunumuz -piyasa ile devlet arasında muhalif bir ilişki bulunması imkânı- bağlamında önemli bir üstünlük sağlamaktadır. *Goldhorpe*'a göre, ücretler üzerinde baskı oluşturmak için, üç kurumsal değişiklik aynı zamanda gerçekleşmelidir. İlk olarak, piyasa ekonomisi, geleneksel statü düzeninin altını oyma eğilimi göstermektedir. Piyasa ekonomisi, genişlediği ölçüde, işçi, geleneğe ve meşru otoriteye dayandırılmış toplumun kendisine yüklediği görevleri gönüllü olarak benimsemekten imtina etmeye başlayacaktır. Piyasa çerçevesi içinde çıkarın gözetilmesi, modernite öncesi dönemin normları tarafından sınırlandırılmış tamamen çelişkili bir davranıştır. Eğer bu normlar (adil ücret normu dahil) aşındırılmış ise, piyasa ekonomisinin güvendiği davranışsal kısıtlamalar ortadan kalkmıştır (Hirsch, 1977). Bu bağlamda, refah devleti, sadece iktisadî etkinliğin temellerini değil, dayanışmanın da ahlakî temellerini tehlikeye atmaktadır. Geleneksel ahlakî bağların zayıflaması, bireyselleşmenin ön şartlarından biridir (bu tarihsel eğilim ilk olarak *G. Simmel* tarafından tanımlanmıştır).

İkinci olarak, yurttaşlık ilkeleri, emek piyasasına dayalı saf bir ekonomide, yaşama imkân-

larının dağılımı ile çatışma halindedir. Bu çatışma, ne kadar fazla ilke ortaya konur ise, toplumsal katmanları, münhasıran emek piyasası üzerinde biçimlenmiş sınıflar kategorisine müraaat ederek açıklamanın o kadar zor olacağı anlamına gelmektedir. Bu çatışmanın bir diğer anlamı da şudur: yurttaşlık bilincinin gelişmesi, çalışanların, kendi taleplerinden destek alan güçlerini artırmaktadır. Çalışanların gücünde meydana gelen bu artışın, hem ideolojik hem de objektif bir boyutu bulunmaktadır. İdeolojik boyutu itibariyle ele alındığında, yurttaşlık bilincinin gelişmesinin sınıfsal eşitsizlik olgusunu gayrı meşru hâle getirdiği görülmektedir. Buna mukabil objektif boyutu itibariyle ele alındığında ise, yurttaşlık bilincinin, ücret ödemelerinden bağımsız kaynakları verdiği için, çalışanların, direnme yeteneğini güçlendirmekte olduğu görülmektedir.

Goldthorpe'un atfı yaptığı üçüncü unsur, işçi sınıfının, homojenlik ve örgütsel güçlülük kriterleri ile ölçülen olgunluk hâlidir. Olgunlaşmış bir işçi sınıfının eylemleri, modernite öncesi statü sisteminin bozulması ve yurttaşlık bilincinin gelişmesi ile desteklenir ise, bu durumda örgütlü emek güç kazanmakta ve ücretler, paranın değerinden etkilenmeyecek ölçüde artmaktadır. Gelir bölüşümünden zarar gören sermayenin imdadına ise, yükselen fiyatların yardımı yetişmektedir. Fakat, bu durumda ampirik bir sorun ortaya çıkmaktadır: Ekonomi paranın değerinde meydana gelen düşmeyi kabul edecek mi? Hükümet ya da Merkez Bankası bu oyuna girecek mi, şayet girecek ise nereye kadar girecek? Batı Almanya'da Merkez Bankası böyle bir işbirliğini reddetmiştir. Günümüzde, gözlemcilerin siyâsî pozisyonundan bağımsız olarak, 1974-75 durgunluğunun, Merkez Bankası'nın, para arzını, ücretler ile fiyatlar arasında yaşanmakta olan rekabeti finanse edecek büyüklükte artırmayı reddetmesi üzerine başladığı görüşü yaygın bir biçimde benimsenmektedir.

İktisadî başarısızlığın bir göstergesi olan enflasyon ile *keynesian* refah devletinin ortaya çıkışı arasında açık bir ilişki olduğunu ileri süren birtakım sosyolojik argümanlar vardır. Fakat bu argümanlarını genelleştirilmesi doğru olmayacaktır.⁴ Nitekim refah devleti yapılanmasının iktisadî performans üzerinde bıraktığı etkinin negatif olup olmadığı, hâlen tartışılmakta olan bir sorundur. Bu argümanların, refah devletinin ortadan kaldırılmasını savunan siyâsî görüşlere destek olması pek muhtemel değildir. Fakat 'piyasa mı devlet mi' sorununu incelemeye başlamadan önce, gelişmiş bir refah devleti ile bir derece ileri bir piyasa ekonomisi arasında muhalif bir iktisadî ilişki olduğunu öngören yaklaşım üzerinde çalışmaya devam edelim.

Bu yaklaşımın doğruluğunu kanıtlamak için, sadece, güçlü bir işçi sınıfı ile enflasyona sebep olan eğilimler arasındaki bağlantı üzerinde yoğunlaşmak yeterli olmayacaktır. Bunun yanı sıra, sermayenin kendini yeniden üretmesi sürecinin de incelenmesi gerekmektedir. Sorun, gelişmiş kapitalist ülkelerde savaş sonrası döneme damgasını vuran uzun canlanmanın, durgunluk ve kriz ile ikame edilmiş sebebinin açıklamaktır. Kapitalist bir bağlamda ekonominin durgunluğa sürüklenme eğilimi, öncelikle, kâr hadlerinde meydana gelen düşme ile açıklanmaktadır. 1965'ten bu yana olup bitenlerin, bu açıklamayı bire bir doğruladığına şüphe yoktur (Hill, 1979). Kârın sınırlandırılması olgusuna ilişkin olarak yapılan tartışmanın önemsiz

⁴ Korporatizm literatürü, 'küçük' ve 'merkezi olmayan' sendikalar ile mukayese edildiği vakit, 'büyük' ve 'merkezi' sendikaların parasal istikrar hedefine daha fazla bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.

olmasına karşılık, böyle bir sınırlandırmanın sebeplerine ilişkin olarak yapılan tartışma bir hayli gerilim yüklüdür. Savaş sonrası gerçekleşen hızlı büyümenin sebeplerine yöneltilen itirazlara benzer bir biçimde, iktisadî gerilemeyi açıklamaya dönük girişimler de, hem dışsal, tesadüfi, hem de dahili yapısal güçleri gerekli kılmaktadır. *McCracken Raporu* (1977) açıklandığı zaman, iktisatçıların ve siyasetçilerin önemli bir bölümü, iktisadî durgunluğu petrol fiyatlarında meydana gelen yükselmenin bir sonucu olarak açıklayan ana bulguyu kabul etmiştir. Fakat, durgunluk ne kadar uzun süre devam ederse, yapısal açıklamaya o kadar fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bütün bunların ötesinde, *marxist* iktisatçılar, durgunluğun, kâr hadleri -ki bu hadlerin kapitalist ekonomiye işlerlik kazandıran ana mekanizma olduğu vurgulanmaktadır- düştüğü için yaşandığını ileri sürmektedir. *Marx*'ın ayrıntılı bir biçimde ortaya koyduğu, daha sonra *Kalecki*'nin (1972) geliştirdiği bir argüman, dönemsel büyümeyi, bir mekanizmanın, yedek sanayi ordusunun, varlığı ile açıklamaktadır. İktisadî canlanma boyunca bir taraftan işsizlik azalırken, diğer taraftan da ücretler, sermayenin kendini yeniden üretmesini tehdit etmeyecek bir seviyeye kadar yükselmektedir. Bu noktaya ulaşıldığında canlanma son bulmakta ve durgunluk başlamaktadır. Yedek sanayi ordusunun bir mekanizma olarak çalışması önemlidir, çünkü işsizlik oranının artması ücretleri düşmeye zorlayacaktır ve kârın sınırlandırılmasını azaltacaktır. Bu anlamda yedek sanayi ordusu mekanizması iktisadî canlanmanın ön şartlarını oluşturmaktadır. *Kalecki*, ilk olarak, tam istihdamın sağlandığı bir politik çerçeve içinde, bu mekanizmanın zayıflayacağını altını çizmiştir. Gerçek şu ki, refah devleti kapitalizmi, refah devletinin kurumlarına sahip olamayan bir kapitalist toplumdaki önemli ölçüde farklılaşmaktadır (Lutz, 1982).

Yedek sanayi ordusu barındırmayan bir kapitalizme yönelik bu kurumsal dönüşüm, birtakım maliyetlere katlanılmaksızın başarılamaz. *Bowles* ve *Ginits* bu argümanı şöyle özetlemektedir: 'Şayet yanılmıyorsak, yedek sanayi ordusuna atfedilen o yetenek -hızlı kapitalist büyüme sağlayan motorun yeniden çalışmasını mümkün kılacak şartları oluşturma yeteneği- savaş sonrası patlama esnasında önemli ölçüde zayıflamış bulunmaktadır' (1982: 78). Refah devleti kurumları, kapitalist birikim sürecini, esasen iki farklı biçimde etkilemiştir. Birinci olarak, temel hedefi yüksek işsizlik oranlarından kaçınmak olan ve hatta tam istihdam taahhüt eden *keynesian* talep yönetimi, yedek sanayi ordusunun disiplin altına alınmasını zorlaştırmaktadır. İkinci olarak, yedek sanayi ordusunun gücü, *Bowles* ve *Ginits*'in 'emeğin proleter bilincini yitirmesi' olarak tanımladığı bir süreç tarafından aşındırılmaktadır. Bu kavram, *Marshall*'ın 'yurttaşlık bilinci' kavramından başka bir anlam taşımamaktadır. Nitekim, refah devleti bağlamında, 'çalışan sınıflar, bugün sahip oldukları maddî imkânların önemli bir bölümünü, emek güçlerini satarak değil, yurttaşlık haklarından istifade ederek kazanmışlardır'. (*Bowles* ve *Ginits*, 1982: 83). *Bowles* ve *Ginits*, kâr hadlerindeki düşmenin, sendikaların, ücretlerin verimlilik seviyesinin üzerinde artırılmasını öngören politikalarından kaynaklandığı görüşüne itiraz etmektedir. Sermayenin bölüşüme ilişkin bir darboğaz yaşaması, ücretlerin yanı sıra kamu harcamalarının da artması durumunda gündeme gelmektedir. 'Mutabakat, sınıfsal mücadelenin ana eksenini olan bölüşüm çatışmasını körükleyecek ve sonuç itibarıyla kapitalist sınıf kaybedecektir' (*Bowles* ve *Ginits* 1982: 75). *Bowles* ve *Ginits*, ortalama ücretin, hem mutlak olarak hem de nisbî olarak yükseleceğini söylemektedir. ABD gibi marjinal bir

refah devleti söz konusu olduğunda bile ileri sürülebilen bu görüş, Batı Avrupa'nın kurum-sallaşmış refah devletlerinde, doğal olarak geçerlidir.⁵

Kâr hadlerindeki daralmayı artan ücretler ile açıklayan görüşün ampirik kanıtları tartışmaya açık olduğu ve iktisadî gerilemenin alternatif açıklamaları yapılabildiği müddetçe, bu yaklaşım sadece bir hipotez olarak kalacaktır. Refah devleti kurumlarının piyasa ekonomisi üzerinde istikrarsızlaştırıcı bir etki bıraktığı görüşünü kanıtlamaya çalışan bu çalışma, şu ana kadar, bu anlamda kanıksanmış bir doğru olduğunu iddia etmemiş, fakat istikrarsızlaştırma hipotezinin ileri sürülebileceğini ve kanıtlanabileceğini göstermeyi amaçlamıştır. Bu hipotezin doğru olduğu ve sermayenin gelir bölüşümü mücadelesini gerçekten kaybettiği kabul edilir ise, bu durumda yurttaşlık ile sınıf mensubiyeti arasında varılmış uzlaşmanın uzun dönemde bozulması, uzun ve şiddetli bir bunalım dönemini beraberinde getirecektir. Sermaye, kaçınılmaz olarak, kendi yenilgileri ile sonuçlanan tarihsel eğilimi tersine çevirmek için bu aşamayı kullanacaktır. İktisadî ve toplumsal tarihin, 1970'li yılların ortalarından itibaren, refah devleti kapitalizminin oluşturucu unsuru olarak, devlet ile ekonominin eklemlenmesini merkeze alan bir çatışma süreci şeklinde okunması gerektiğini düşünüyorum. Emeğin millî gelirden aldığı pay daralmış ve sosyal güvenlik sisteminin sunduğu imkânlar kesilmiştir. Üstelik, 1970'li yılların ortalarından itibaren, devlet, tam istihdam taahhüdünden vazgeçmiştir. Gerçek şu ki, demokratik ülkelerin hiçbirinde hükümet, kitlesel işsizliğin çözüm bekleyen siyasî sorunların en önemlilerinden biri olduğu gerçeğini inkâr edemez. Bununla birlikte, iktisadî faaliyetlerin tamamını ayrıntılı bir biçimde denetlemeyi öngören *keynesian* stratejilerin, iktisatçıların ve siyasetçilerin önemli bir bölümü tarafından, tam istihdam seviyesine ulaşmayı mümkün kılacak uygun bir araç olarak görüldüğü de artık söylenemez. Hatta İsveç'te bile, istihdam seviyesini yükseltmeyi öngören bir araç olarak, maliye politikası, konjonktürel dalgalanmaları önleyecek şekilde uygulanmamıştır.⁶

Tersine dönüş, sadece bozulmadan ibaret değildir, bunun yanı sıra, yeni bir yükselmenin kurumsal temellerini de atmaktadır. Yeni bir yükselmenin maliyetine katlanabilecek nitelikte bir kurumsal yeniden yapılanma üzerine yapılan bu çalışma bağlamında, refah devleti uzlaşmasının onaylanıp onaylanmayacağı, onaylanacak ise hangi dereceye kadar onaylanacağı ya da nasıl tasfiye edilmesi gerektiğinin netleştirilmesi gerekmektedir.

IV

Görüldüğü gibi, refah devletinin, iddialı bir biçimde çözmeye kalkıştığı sorunun, sonuç itibarıyla bir parçası olduğuna ilişkin birtakım kanıtlar bulunmaktadır: gerek teorik argümanlar ve

⁵ *Glyn ve Sutcliffe* (1972), İngiltere'de kârların daralması yaklaşımını teyid eden bilgiler toplamıştır. Diğer Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan benzer gelişmeler için bkz. *Armstrong, Glyn and Harrison* (1989).

⁶ 1970'li yılların ortalarında ekonominin kötüye gidişinden itibaren, hükümetlerin, maliye politikasına müracaat ederek ekonomiyi bir bütün olarak tam istihdam seviyesine taşıma konusundaki yetersizliğinin ve arzusuzluğunun tam anlamıyla açıklanabilmesi için, sadece 'keynesian'ler ile 'monetarist'ler arasındaki tartışmanın dikkate alınması yeterli olmayacaktır. Söz konusu açıklama, bu tartışmanın ötesinde, ulusal ekonomilerin karşılıklı bağımlılığının sürekli artması ve faiz oranlarının yükselmesi gibi uluslararası faktörler de hesaba katılarak yapılabilecektir (örnek için bkz. *Scharpf*, 1987).

gerekse ampirik bulgular, refah devletinin 'çözüm' üretici olmaktan krizlerin bir 'kaynağı' olmaya doğru bir dönüşüm geçirdiğinin altını çizmektedir (Flora, 1981). Doğru olduğu kabul edilir ise, bu tesbiti, mantıkî olarak, şu sorular izleyecektir: Refah devletinden sonra ne olacak? Refah devletinin kazandırdığı imkânlar, herhangi bir maliyete katlanılmaksızın, basit bir şekilde bir tarafa bırakılabilir mi? Tam istihdam politikasını dışlayan bir piyasa ekonomisinin, yurttaşlık haklarını ve kitlesel tüketimi güvence altına alacağına ve sermaye ile emek arasındaki mutabakatı eskisinden daha işler hâle getireceğine inanmak için herhangi bir sebep var mıdır? Bu soruların tamamını cevaplandırma arayışı, bizi, geçen on yılın iktisadî ve toplumsal tarihini ayrıntılı bir biçimde incelemeye mecbur etmekle kalmayacak, aynı zamanda belli bir spekülasyon alanına da taşıyacaktır. Bu nedenle, konuya ilişkin düşüncelerimi şu üç nokta ile sınırlı tutarak ifade edeceğim: (a) devletin ekonomiyi yönetme kapasitesi; (b) bütünleşme biçimleri olarak piyasa ve devletin avantajları ve dezavantajları; (c) refah devleti kapitalizminin mâruz kaldığı kurumsal yeniden yapılanmanın unsurları.

Daha önce de vurguladığım gibi, savaş sonrası dönemde hükümetler tam istihdam sorumluluğu üstlenmiştir. *Keynesian* talep yönetimi, bu hedefe ulaşmak için ana araç olarak kullanılmıştır. 'Hükümetin ekonomiyi yönetmede ehil olup olmadığı' sorusu, konjonktür dalgalanmalarına karşı geliştirilmiş *keynesian* politikayı savunanlar tarafından ciddi olarak ele alınmıştır. Hükümetin ekonominin tamamını denetlemeye muktedir olduğu varsayımı, sosyal demokrat mutabakatın ön şartlarından biridir. Bu kanaat *Crosland* tarafından açık olarak ifade edilmektedir. *Crosland*, 'hükümetin taleplerinin yerine getirilemez şeyler olmadığına' tamamen inanmaktadır (1956: 468). Hükümetin etkin olmaması, hem bilgi eksikliğine hem de irade eksikliğine yol açacaktır; bununla birlikte, etkin olmaması, hükümetin idarî gücünün olmadığı şeklinde yorumlanamaz. *Crosland*, hükümetin, iktisadî faaliyetlerin tamamını düzenlemeye muktedir olduğuna inanıyor olmanın yanı sıra, 'gelir bölüşümünü de etkisi altına alacağını' (1956: 27) düşünmektedir. 1970'li yılların ortalarında yaşanan son iktisadî gerileme, hükümetin yönlendirme kapasitesini öne çıkaran bu iyimser bakış açısını buharlaştırmış ve daha gerçekçi bir bakış açısını gündeme getirmiştir. Sosyologlar ve siyaset bilimciler tarafından yapılan araştırmalar, bakış açısının değişmesi sürecine önemli katkılar sağlamıştır. Bu araştırma, iktisadî değişkenler arasındaki ilişkiyi (örneğin tam istihdam politikası ile enflasyon arasındaki ilişkiyi) incelemekten çok; talep yönetiminin siyasî süreçleri, başarılı olmak için ihtiyaç duyulan ön şartlar ve dâhilî örgütlenme üzerinde yoğunlaşmıştır:

- a. Son derece soyut bir düzlemde, çokmerkezli bir toplum bağlamında gündeme gelecek sosyal denetleme sorunlarına yönelmek mümkündür (bkz. Glagow ve Wilke, 1987). Hükümetin yönetme kapasitesine duyulan kuşku, özellikle, sosyolojik sistem teorisinde ortaya çıkan son gelişmelerden sonra artmaya başlamıştır. *Eigengesetzlichkeit* (doğal hukuk ile sınırlandırılan) düşüncesi -toplumun her fonksiyonel alt sistemi etki altındadır- *Max Weber* tarafından yıllar önce formüle edilmiştir. Bununla birlikte, *Luhmann*, sosyal sistemler teorisinin (1984) taslağında, bu düşüncüyü radikalize etmiş ve mikro bir temele kavuşturmuştur. Yeni sistem teorisinin anahtar kelimeleri şunlardır: *autopoiesis*, *self-referentiality* ve *operational closure*. Bu anahtar kelimeler, her toplumsal sistemin asıl davranışını çember içine almaktadır. Bu sistemler, içerdiği unsurları üreterek (*autopoiesis*), mevcut durumların bir önceki durumlar tarafından belirlenimi (*self-referentiality*) aracılığıyla ve sınırlarını aşan

- sistemlerin güçsüzlüğü (*closure*) tarafından yaşamaya devam etmektedir. Bütün bunların arkasından şu gelmektedir: içinde bulunduğu çevre, bir sistemin çalışma performansını, sadece, güçlendirebilir veya zayıflatabilir; fakat, faaliyet çerçevesini asla belirleyemez.
- b. Siyaset biliminde, kolektif aktörlerin stratejik bağlamda tesbit edilmelerini mümkün kılacak ön şartlar, gittikçe artan bir ilgiye mazhar olmaktadır. Hiç kimsede, tek bir aktöre eylem yapma yeteneği vermiyor ise; bu, kolektif bir aktör söz konusu olduğunda daha az gerçekleştirilebilir bir olgudur. *Scharpf*, en son yaptığı çalışmada (1987), hükümetin, tam istihdam stratejisini düzenleme ve uygulama kapasitesinin ön şartlarını ve sınırlarını incelemektedir. Kesinlikle belirgin olmayan ancak ortaya konabilir olan ön şartlardan biri şudur: hükümetin bütün unsurları işbirliği gerektiren bir eylemde ortak hareket etmektedir. *Scharpf*'a göre, *Almanya*'da tam istihdam politikası, gerek *Merkez Bankası*'nın bağımsız oluşundan, gerekse bölgesel ve yerel hükümetlerin konjonktüre uygun davranışlarından ötürü, tamamen başarısız olmuştur (1987: 294). Hükümetin, uyumlulaştırılmış maliye ve para politikaları bağlamında karşı karşıya geleceği bir sonraki sorun ise, bu politikaların, sendikaların ücret talepleri sonucu izlenmez hale gelebilecek olmasıdır. Sendikaların işbirliğine dayalı bir strateji benimsemelerini mümkün kılmak ve tam istihdamın devlet tarafından güvence altına alındığı bir ortamda yüksek ücret talep etmeyi sürdürme eğilimlerini denetlemek için özel şartlar bulunmalıdır. *Scharpf*, tam istihdam politikalarını analiz ettiği dört ülkeden -bu ülkeler sosyal demokrat hükümetler tarafından yönetilmektedir- en iyi durumda olanın, hükümetin para ve maliye politikaları ile sendikaların ücret politikası arasında bir uyum sağlamayı beceren *Avusturya* olduğunu ifade etmektedir (1987: 207).
- c. Devletin amaçlarına ulaşip ulaşamayacağı, kullandığı araçlara ve ülkenin içinde bulunduğu özel şartlara bağlıdır. 1974-75 iktisadî krizinden sonra içinde bulunulan şartların, hâlâ daha tam istihdam politikasını sürdürmek için uygun olduğu, fakat 1980'li yılların başından itibaren bu uygun şartların kaybolduğu hatırlanır ise, tereddüt ortadan kalkacaktır. Nitekim, 1980 sonrası dönemde, *keynesian* stratejilerin başarılı bir biçimde hayata geçirilmelerini engelleyen ana unsurlar, bir taraftan sermaye piyasalarının uluslararasılaşması, diğer taraftan da enflasyon oranlarının yükselmesidir (*Scharpf*, 1987: 298).
- d. Son olarak şu söylenebilir: hükümetlerin, ortaya koydukları politik hedeflere ulaşma kapasitesi, genellikle, uygun olmayan araçlar kullandıkları için, zayıflamaktadır. *Keynesian talep yönetimi*, maliye politikası araçlarını kullanmaktadır; bu araçların, çerçevesini çizdikleri faaliyet alanının ötesinde hedeflere ulaşmasını beklemek doğru değildir.

Bu tür argümanlar, tam istihdam durumunda, hükümetin, efektif talebi sürdürmeye muktedir olacağı inancını zayıflatmaktadır. Bununla birlikte, söz konusu argümanların etkileri abartılmamalıdır. *Keynesian* istikrar politikasına yönelik itirazlar, devlet faaliyetlerine yönelik genel itirazlara kısıtlama getirilmeksizin genişletilemez. *Keynesian* istikrar politikasına getirilen eleştiriler tutarlı olsa bile, bu kapsam itibarıyla bakıldığında, söz konusu politikanın öznesi ile sınırlı tutulduğu görülmektedir. Bu eleştiriler, 'piyasa'nın 'devlet'ten daha iyi olduğunun nihaî kanıtını vermemektedir.

'Piyasa'nın mı yoksa 'devlet'in mi daha iyi olduğu ve bu iyiliğin hangi boyutlara ulaştığı sorunu, sosyal bilim alanında yapılmakta olan 'büyük bir tartışma'ya içkindir. Bu tartışma, *Mandeville*'nin meşhur gözlemi ile -'özel kusur', belli şartlar altında 'kamu erdem'ine dönüşür- başlamıştır. *Adam Smith*, böyle bir dönüşümün sağlanabilmesi için, bir piyasanın olmasını yeterli görmektedir. Bir piyasanın işleyişini tanımlamak için, *Smith*, kişinin kendi çıkarını gözetirken 'öngörmediği bir sonuca ulaşması' anlamını verecek şekilde 'görünmeyen el' metaforunu kullanmıştır. Mikro iktisat alanında çalışan teorisyenler, piyasanın genel bir den-

ge modelini ortaya koymak için *Smith*'in bu metaforunu geliştirmiştir. Şartlar, fiyat mekanizmasının, faydaları artıracak boyutlarda etkin bir kaynak dağılımını mümkün kılması durumunda aydınlanmaktadır.

Bununla birlikte, piyasa, sadece, bireysel ve kolektif akılcılığın aynı olduğunu güvencesini vermemektedir. Piyasaların oluştuğu yerde, dışsal etkiler bu oluşum tarafından engellenmektedir. Piyasalar, 'üçüncü taraflar'ı etkilemeyen malların mübadele edildiği alan olarak tanımlanmaktadır. Bu tür etkiler, piyasa başarısızlıklarından ötürü değil, piyasalar tam anlamıyla oluşturulamadığı için ortaya çıkacaktır. Piyasalar, mülkiyet haklarının tanımlandığı ve uygulamaya konulduğu durumlarda oluşabilmektedir.

Refah iktisadı alanında, kaynakları etkin dağıtan bir mekanizma olarak, piyasanın mikroekonomik analizi, devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu göstermek için yapılmaktadır. Piyasa, düzenleyici toplumsal baskıların ve en azından alternatif bir mekanizmanın işini görebilir. Refah iktisadı ile meşgul olanlar, bunu kanıtlamak için, iki ana teorem oluşturmuştur. (a) dışsal ekonomilerin ya da dışsal maliyetlerin yokluğunda, rekabetçi bir piyasa, *Pareto*'nun öngördüğü anlamda etkin bir dağılımın gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır, (b) söz konusu her bir etkin dağılım, (uygun kaynak aktarımının olması durumunda) bir piyasa tarafından desteklenmektedir. Bu teoremlerin ürettiği baskı, planlamaya karşı yönlendirilmektedir. Nitekim, söz konusu teoremler, "kamusal çıkar, ister istemez kamusal eylemi gerektirir ve toplumsal karmaşıklığın artması planlamaya duyulan ihtiyacı da artırır" şeklinde kanıksanmış bulunan hatalı bir inanca karşı mücadele edilirken kullanılmaktadır.

Refah iktisadı'nın ana teoremleri, sağlam bir zemin üzerinde, hükümet faaliyetlerini, hem gereksiz olduğu hem de daha az etkin olduğu için reddediyor mu? Tahsis edici ya da bütünlleştirici mekanizmaların tartışması, soyut bir düzlem üzerinde bile yapılsa, bu tartışma, sadece, 'piyasa başarısızlıkları' olup olmadığını merkeze alan çıkarsamacı bir tartışma olacaktır. Bu bağlamda yapılmış çalışmalar (klasik bir uygulama için bkz. Bator, 1958), esasen, piyasa başarısızlığının üç farklı biçimi olduğunu ortaya koymaktadır: ölçeğe göre artan getiri, kamusal mallar ve dışsallıklar (daha uzun bir liste için bkz. Stiglitz, 1986). Ölçeğe göre artan getiri, büyük firmalara maliyet üstünlüğü sağlamak ve *pareto optimumu*'nun ön şartı olarak, tam rekabet şartlarının oluşmasını engellemektedir; kamusal mallar, bir kişi tarafından özel olarak el konulamayan mallardır. Toplumun hiçbir üyesinin, üretilmiş olan kamusal malı tüketmesi engellenemez.⁷ Bu itibarla kamusal mallar, piyasa ekonomisinin dışında bir kurum tarafından üretilmeli ve piyasalardan farklı bir mekanizma tarafından dağıtılmalıdır. Dışsallıklar, özel maliyetler (faydalar) ile toplumsal maliyetler (faydalar) arasında oluşan farklılaşmanın bir sonucudur. Özel maliyet, bir birey ya da bir firma gibi tek bir aktöre yüklenen maliyettir. Toplumsal maliyet ise tamamına yüklenen maliyettir. Burada piyasa başarısızlıklarını sistematik bir biçimde ele almak mümkün değildir. Söz konusu başarısızlıkların, 'büyük tartışma'dan piyasa lehine bir sonuç üretmekten bizi alıkoymakta olduğunu söylemekle yetinmek durumundayız. Piyasa başarısızlıkları, 'hükümet faaliyetine meşruiyet ka-

⁷ *Lane Pigou*'ya atıf yaparak şunları söylemektedir (1985: 16): "dışlama yeteneğine sahip olmaması, piyasanın başarısız olduğunu imâ eden bir göstergedir: Çünkü dışlama yeteneğine sahip olmamak kavramı, istimlak edilemeyen... ya da dışlanabilir kavramının daha genel bir açılımıdır.

zandırılmaktadır' (Stiglitz, 1986: 183).

Şüphesiz, hükümetler de 'başarısız' olabilir. Hükümetin ekonomiye müdahalesi bağlamında tartıştığımız sorunların dışında, literatür, özellikle hükümet başarısızlığının üç farklı biçiminin altını çizmektedir: etkin olmayan işletmecilik, vergi yükü ve özgürlük kaybı. Son unsur bir başka biçimde söylenebilir: bürokrasinin artması, gerek toplumsal hayata gerekse bireylerin özel hayatına yönelik bir tehdit üretmektedir (örnek için bkz. Illich et al., 1977; Habermas, 1985).

Bu tartışma burada sonuçlandırılmaz. Fakat, çok şükür ki, soyut bir ilke için karar vermeye mecbur edilmeyi imâ ediyor ise, söz konusu tartışmanın sonuçlandırılmasına hiçbir şekilde gerek de yoktur. Birincisi, *Hindess*'in (1987) de vurguladığı gibi, sosyal bilim, 'özcülük'ten (essentialism) kaçınmalıdır. Gerçekte hem *marxism* hem de liberalizm, piyasayı, 'kendi duruşunun önemsiz bir olgusu ile ihtiyaç duyulan etkileri doğuran asıl ya da derin bir ilkeye dayanarak' analiz etme eğilimindedir (Hindess, 1987: 149). Aynı şey, 'hiyerarşi' ya da 'planlama' analizi olarak da ifadelendirilebilir. Fakat *March* ve *Simon* tarafından vurgulandığı gibi, piyasa ile devlet arasındaki tercih sorunu 'önsel değerlendirmeler ile ilk ve son olarak sonuca bağlanamaz, fakat ampirik bilgilere bakılarak bir karar verilmelidir' (1958: 204).⁸

İkinci olarak, piyasa ve hiyerarşi (planlama), kesinlikle uyuşmayan yapılar değildir. Birinin işleyişi, diğerrinin işleyişine bağlı olabilir. Dahası, bu yapılar, 'tedrici olarak birbirini ikame eden' bir ilişki içinde de bulunabilir. Bu yüzden, sorun, "‘piyasa’ mı yoksa ‘devlet’ mi sorunu" olarak değil, etkinlik alanının nerede bittiği ve eşitlik alanının nerede başladığı sorunu olarak (Okun, 1975), yâni, toplumsal alanın hangi ilke ile yönetilmesi gerektiği sorunu olarak algılanmalıdır.

Üçüncü olarak, önceki iki ilkenin ya da tahsis edici mekanizmaların, 'kollektif girişimcilik' ve 'özel girişimcilik', bir arada bulunuyor olmasından ötürü, 'büyük alternatif' henüz ortaya çıkmış değildir (bkz. Streeck and Schmitter, 1985; Dahl and Lindblom, 1953). Örneğin, sosyal politika bu anlamıyla ele alınır ise, toplumsal refahın, piyasalar, devlet, şirketler ve özel çıkar grupları arasındaki karşılıklı etkileşim sonucu üretilmekte olduğu görülecektir (Zapf, 1986: 143).

Refah devleti kapitalizmini oluşturacak biçimde, piyasa ile devletin eklemlenmesi bağlamında bir dönüşüm gözlenebilir mi? Refah devleti kapitalizmini tanımlayan dört nitelikten ikisi olan yurttaşlık bilinci ve kitlesel tüketim (refah toplumu), hem varlığını sürdürmektedir, hem de sürdürmeye muktedir olduğunu göstermektedir (refah devletini tasfiye etme eğilimlerine ve bağımlı çalışanların reel gelirlerinin baskı altında tutulmasına rağmen). Bu ilkeleri ortadan kaldırmak, bu ilkeler sayesinde denetim altında tutulmakta olan sorunları, otomatik olarak geriye getirecektir. Diğer iki ilke, devlet müdahalesi ve sermaye ile emek arasındaki uzlaşma, önemli bir değişim olmaksızın, varlığını zor sürdürebilir. *Keynesian* tam istihdam politikası, dönemini tamamlamış gibi görünmektedir (fakat söz konusu politikanın altını çizdiği sorun halen yaşanmaktadır). Üç önemli toplumsal değişimden ötürü, sermaye ile emek arasındaki uzlaşma baskı altına girmiştir.

⁸ *Dahl ve Lindblom*, "vergileme, gelir dengesizliğini iyileştirme ... amacına hizmet edecek ise, ücret sistemi neden ilga edilsin" (1953: 3) sorusunu sormaktadır.

Birincisi, savaş sonrası büyümenin, doğal çevre olağanüstü boyutlarda tahrip edilerek sağlanmış olmasının getirdiği maliyettir. Bu tahribatı mümkün kılan, doğal dengenin gözetilmesini içermediği için, sermaye ile emek arasındaki uzlaşma olmuştur. Refah devleti kapitalizminden sonraki sürecin, 'hayatın kalitesi'ni, 'kitlesel tüketim'den daha önemli hale getirmesi muhtemel görünmektedir. 'Tükenebilir kaynaklar ekonomisi'ne ilişkin literatür, doğanın aşırı tüketilmesini, doğal kaynaklar piyasasının olmayışına bağlamaktadır. Doğal kaynakların serbest mallar olarak algılanıyor olmasından kaynaklanan yanlış dağılımı düzeltmek için, söz konusu kaynakları tüketenlere vergi yüklenmesi önerilmektedir.

Doğal kaynakları kullananlara vergi yüklenmesine ilaveten işgücünün sosyal maliyetini düşürmeyi öngören bir politika da tahayyül edilebilir. Refah devleti bağlamında, sosyal güvenliğin finansmanı, sadece, *ücret mukabili çalışma* tarafından karşılanmaktadır. Bir başka ifade ile, ücret mukabili çalışma, sosyal güvenliğin doğurduğu maliyetleri tek başına yüklenmektedir. İstihdam ilişkilerinin sosyal güvenliğin doğurduğu maliyetleri yüklenmek zorunda kalmayacağı bir ortamda, ücret mukabili çalışma daha ucuz bir hale gelir ise, hem sosyal güvenlik ile istihdam arasındaki ilişki kopartılarak işsizliğin azaltılması söz konusu olabilir, hem de istihdam yerine doğal kaynak kullanımını vergilendirerek bu kaynakların israf edilmesine son verilebilir. *Batı Almanya*'da tartışılmakta olan politik önermeler, sosyal güvenliğin, temelde, tamamen devletin bir işlevi haline gelmesini öngören bir içeriğe sahiptir. Bu dönüşümün, bir taraftan istihdam ile sosyal güvenliğin finansmanı arasındaki ilişki kopartılarak, diğer taraftan doğal kaynaklar piyasası oluşturmaya dönük çabalar sarf edilerek başarılabileceği düşünülmektedir (Biedenkopf, 1985). Böylesi bir dönüşüm, açıktır ki, refah devleti kapitalizmini aşan bir girişim olarak değerlendirilebilir.

İkinci olarak, sermaye ile emek arasındaki uzlaşma, aynı zamanda, işin de standardize edilmesini ve tek tip hale getirilmesini öngörmekte idi. Kurumsal değişme gereksinimi üzerine halen yapılmakta olan tartışmaların merkezî başlıklarından biri 'esneklik'tir. Savaş sonrası dönemde oluşturulmuş bulunan katı çalışma standartların üç farklı açılımı bulunmaktadır: ücretler, iş mevzuatı ve çalışma süresi. Standartların bu üç açılımı ile birlikte sürdürülüp sürdürülemeyeceği muğlaktır. Söz konusu açılımlar, sendikacılar tarafından, mutlaka korumak zorunda oldukları toplumsal kazanımlar olarak değerlendirilmektedir. Buna mukabil, işveren kesimi, esnek olmayan çalışma standartlarının ekonomik kayıplara sebep olduğuna vurgu yapmaktadır. Ücretlere, iş mevzuatına ve çalışma süresine esneklik kazandırma eğilimleri mukayese edilir ise, bana öyle geliyor ki, sendikaların, ücret kesintileri ve mevzuat ihlalleri yerine, daha esnek bir çalışma süresine rıza göstermelerini beklemek için daha mantıklı sebepler bulunduğu görülecektir. Nitekim, daha esnek çalışma süresi ile dengelenmediği takdirde, ücret kesintileri ve mevzuat ihlalleri, ücretler ve iş mevzuatı, emek güçlerinin içinde bulunduğu şartları ağırlaştıracaktır. Fakat daha esnek çalışma süresinin söz konusu şartları iyileştirmeye muktedir olup olamayacağı şüphelidir. Çıkarların çatıştığı bu alan düzenlenmeksizin, esnek çalışma süresini uygulamaya koymak, muhtemelen, işgücünü, kazanılmış bir hakkını (artan 'zaman egemenliği' dikkate alınmaksızın standardize edilmiş çalışma süresi) korumaktan âciz bırakacaktır. Bu, şu şekilde de söylenebilir: anketlerin de gösterdiği gibi, daha esnek bir çalışma süresine ilgi duymaya başlayan emek güçlerinin sayısı gittikçe art-

maktadır. *Almanya*'da bu tür emek güçlerinin tercihleri, sendikaların stratejisi -haftalık çalışma saatinin genel bir indirime tâbi tutulmasına karşı mücadele- ile çelişkilidir. Bununla birlikte, çalışma süresine ilişkin düzenlemeler, çalışanların tercihleri de dikkate alınarak yapılır ise, söz konusu sürenin daha az katı bir standarda kavuşturulması, iş hayatı ve aile hayatı gibi farklı alanların daha uyumlu bir hâle gelmesine sebep olacaktır. Hiç kuşkusuz, çalışma süresine esneklik kazandırılması, refah devleti kapitalizminin temelini oluşturan düzenlemelerin önemli ölçüde değişikliğe uğraması anlamına gelecektir.

Son olarak, refah devleti, çalışan sınıfların ittifakının çözümsüzlüğe iten ve hayatın bireyselleşmesini ikame eden bir katkı sağlamaktadır. Artan gelirleri, işçileri, geleneksel sınıf bilinci arka planına yabancılaştırmakta ve refah kazanımları, toplumsal tabakalaşma biçimini dönüştürmektedir. Dahası, sermaye ile emek arasındaki uzlaşma proleter bilinci tahrip etmiştir -bugüne kadar olduğu gibi, sosyalizme duyulan ilgi, bu bilince temel oluşturan bir nitelik olarak değerlendirilmelidir. Sermaye ile emek arasındaki uzlaşmanın bir sonucu olarak, sosyalizm artık dünyanın gündeminde yoktur. Ancak Manchester kapitalizmine bir geri dönüş de söz konusu değildir. *Keynesian* refah devletini ikame eden ve tamamlayan kurumsal değişimlerin içeriği, henüz tam olarak tahmin edilemez. Fakat kanımca, ekoloji, esneklik ve bireyleştirme, bu değişimlerin bir parçasını oluşturacaktır.

Kaynakça

- Alber, J.* (1982) *Wom Armenhaus zum Wohlfahrtsstaat. Analysen zur Entwicklung der Sozialversicherung in Westeuropa*. Frankfurt: Campus.
- Amin, S., G. Arriachi, A.G. Frank and I. Wallerstein* (1982), *Dynamics of Global Crisis*, New York: Monthly Review Press.
- Armstrong, P., A. Glynn and J. Harrison* (1984), *Capitalism since World War II*, London: Fontana.
- Bator, F.M.* (1958) "The Anatomy of Market Failure", *Quarterly Journal of Economics*, 72: 351-379.
- Beveridge, W.* (1944), *Full Employment in a Free Society*. London: Allen and Unwin.
- Biedenkopf, K.* (1985), *Die neue Sicht der Dinge. Pladoyer für eine freiheitliche Wirtschafts- und Sozialordnung*, Munich.
- Block, F.* (1981), "The Fiscal Crisis of Capitalist State", *Annual Review of Sociology* 7: 1-27.
- Block, F.* (1977), *The Origins of International Economic Disorder: a Study of United States International Monetary Policy from World War II to the Present*, Berkeley CA: University of California Press.
- Bowles, S. and H. Ginitis* (1982), "The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: the Case of United States", *Politics and Society* 11: 51-93.
- Chouraqui, J.C., B. Jones and R.B. Montador* (1986), "Public Debt in a Medium-Term Perspective", *Economic Studies* 7: 103-153.
- Crosland, C.A.R.* (1956), *The Future of Socialism*, London: Cape.
- Dahl, R.A. and C.E. Lindblom* (1953), *Politics, Economics and Welfare: Planning and Politico-Economic Systems Resolved into Basic Social Process*, New York: Harper Torchbooks.
- Dahrendorf, R.* (1979), "Am ende des Sozialdemokratischen Konsensus? Zur Frage der legitimitat der politischen Macht in der Gegenwart", in *R. Dahrendorf* (ed), *Lebenschancen, Aufsätze zur sozialen und politischen Theorie*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Dahrendorf, R.* (1959), *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford CA: Stanford Univer-

sity Press.

Easton, D. (1953), *The Political System*, New York: Knopf.

Fischer, W. (ed.) (1987), *Handbuch der Europäischen Wirtschaftsund Sozialgeschichte*, Volume 6, Stuttgart: Klett-Cotta.

Flora, P. (1983), *State, Economy and Society in Western Europe 1815-1975*, Volumes 1 and 2, Frankfurt: Campus.

Flora, P. (1981), "Solution or Source of Crisis? The Welfare State in Historical Perspective", in J.W. Mommsen (ed.), *The Emergence of the Welfare State in Britain and Germany*, London: Croom Helm.

Glagow, M. and H. Wilke (eds.) (1987), *Dezentrale Gesellschaftsteuerung: Probleme der Integration polyzentrischer Gesellschaft*, Pfaffenweiler: Centaurus.

Glyn, A. and B. Sutcliffe (1972), *Capitalism in Crisis*, New York: Random House.

Gordon, D.M. (1978), "Up and Down the Long Roller Coaster", in *U.S. Capitalism in Crisis*, URPE.

Habermas, J. (1985), *Die neue Unübersichtlichkeit*, Frankfurt: Suhrkamp.

Hindess, B. (1987), *Freedom, Equality and the Market: Arguments on Social Policy*, London: Tavistock Publications.

Hirsch, F. (1977), *Social Limits of Growth*, London: Routledge and Kegan Paul.

Illich, I. at al. (1977), *Disabling Professions*, London: Marion Boyars.

Janowitz, M. (1976), *The Social Control of the Welfare State*, New York.

Kaelble, H. (1987), *Auf dem Weg zu Einer Europäischen Gesellschaft: Eine Sozialgeschichte Westeuropas 1880-1980*, Munich: E.H. Beck.

Kalecki, M. (1972), "Political Aspects of Full Employment", in M. Kalecki, *Selected Essays on the Economic Growth of the Socialist and the Mixed Economy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Keynes, J. M. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Macmillan.

Kocka, J. (1974), "Organisierter Kapitalismus oder Statsmonopolistischer Kapitalismus: Begriffliche Vobemerkungen", pp. 19-35, in H.A. Winkler (ed.) *Organisierter Kapitalismus: Voraussetzungen und Anfänge*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprechth.

Kohl, J. (1983), "Staatsausgaben", pp. 395-403, in D. Nohlen (ed.), *Pipers Wörterbuch zur Politik* Volume 2, München: Piper.

Korpi, W. (1980), "Social Policy and Distributional Conflict in the Capitalist Democracies: A Preliminary Comparative Framework", *West European Politics* 3: 296-316.

Lane, D. (1985), *Soviet Economy and Society*, Oxford: Basil Blackwell.

Luhmann, N. (1984), *Soziale Systeme: Grundriss einer allgemeinen Theorie*, Frankfurt: Suhrkamp.

Maddison, A. (1987), "Growth and Slowdown in Advanced Capitalist Economies: Techniques of Quantitative Assessment", *Journal of Economic Literature* 25: 649-698.

Marshall, T.H. (1950), *Citizenship and Social Class*, Cambridge: Cambridge University Press.

March, J.G. and H.A. Simon (1958), *Organizations*, New York: John Wiley and Sons.

Marx, K. (1965), *Capital* Volume 1, Moscow: Progress Publishers.

Matthews, R.C.O. (1968), "Why has Britain had Full Employment Since the War", *Economic Journal* 78: 555-579.

McCracken, P. At al. (1977), "Towards Full Employment and Price Stability: A Report to the OECD by a group of Independent Experts", Paris: OECD.

Offe, C. (1987), "Democracy Against the Welfare State? Structural Foundations of Neoconservative Political Opportunities", *Political Theory* 15: 501-537.

Okun, A.M. (1975), *Equality and Efficiency: The Big Trade Off*, Washington: The Brookings Institution.

Parsons, T. and N.J. Smelser (1956), *Economy and Society: A Study in the Integration of Economic and Social Theory*, New York: The Free Press.

- Placone, D., H. Ulbrich and M. Wallace (1985), "The Crowding Out Debate: It's Over When It's Over and It isn't Over Yet", *Journal of Post-Keynesian Economies* 8: 91-96
- Puhle, H.J. (1984), "Historische Konzepte des entwickelten Industriekapitalismus: 'Organisierter Kapitalismus' und 'Korporatismus'", *Geschichte und Gesellschaft* 10: 165-184
- Rose, R. (1984), *Understanding Big Government: The Programme Approach*, London: Sage Publications.
- Rostow, W.W. (1971), *The Stages of Economic Growth: A Noncommunist Manifesto* (Second Edition), London: Cambridge University Press.
- Samuelson, P. (1973), *Economics* (Ninth Edition), Tokyo: McGraw-Hill Kogskusha Ltd.
- Saunders P. and F. Klau (1985), "The Role of Public Sector: Causes and Consequences of the Growth of Government", *OECD Economic Studies* 4.
- Scharpf, F.V. (1987), *Sozialdemokratische Krisenpolitik in Westeuropa*, Frankfurt: Campus.
- Schmitter, P.C. (1979), "Modes of Interest Intermediation and Models of Societal Change in Western Europe", pp. 63-94, in P.C. Schmitter and G. Lehbruch (eds) *Trends towards Corporate Interest Intermediation*, Newbury Park, CA and London: Sage Publications.
- Shonfield, A. (1965), *Modern Capitalism: The Changing Balance of Public and Private Power*, London: Oxford University Press.
- Stiglitz, J.E. (1986), *Economics of Public Sector*, New York: W.W. Norton and Company.
- Strachey, J. (1956), *Contemporary Capitalism*, London: Victor Gollancz Ltd.
- Streeck, W and P.C. Schmitter (1985), "Community, Market, State and Associations? The Prospective Contribution of Interest Governance to Social Order" *European Sociological Review* 1: 119-138.
- Turner, B.S. (1986), *Citizenship and Capitalism: The Debate over Reformism*, London: Allen and Unwin.
- Vogt, W. (1983), "Warum gibt es Massenarbeitslosigkeit?", *Leviathan* 11: 376-393.
- Wagner, A. (1876), *Grundlegung der politischen Oekonomie*, Teil I: Grundlagen der Volkswirtschaft, Leipzig: Winter.
- Zapf, W. (1986), "Development, Structure and Prospects of the German Social State", in R. Rose and R. Shiratori (eds) *The Welfare State: East and West*, New York: Oxford University Press.